

СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Микола СТАДНИК, доктор філософських наук, професор

У процесі реформування освіти досить багато уваги приділяється вирішенню різних аспектів удосконалення педагогічних практик. Не применшуючи їх ролі та значення, важливо відзначити: пріоритетність у цьому процесі повинна належати формуванню світоглядних орієнтирів молодого покоління, у першу чергу, задля розуміння закономірностей соціальних процесів, характеру та напрямків розвитку суспільства, що дає людині можливість об'єктивно оцінити себе, навколишнє буття і визначити своє місце у ньому. У цьому контексті надзвичайно важливе значення мають світоглядні пріоритети, системність мислення та раціональність сприйняття навколишнього буття.

Однією з найважливіших складових навчально-виховної та науково-педагогічної роботи було і залишається формування наукового світогляду молодого покоління, що забезпечить утвердження стійких світоглядних переконань громадянина, його активної життєвої позиції щодо вирішення всіх питань соціального буття, орієнтацію на національні пріоритети.

Нинішні практики навчального процесу містять різні проблеми, зокрема організаційно-законодавчі: в Україні є надлишкова і недостатньо збалансована з потребами суспільства та ринку праці кількість напрямів (76) і спеціальностей (584), за якими готують фахівців з вищою освітою (у кращих світових системах вищої освіти їх як мінімум удвічі менше, вони укрупнені й більш універсальні); має місце недостатнє визнання у суспільстві рівня «бакалавр» як кваліфікаційного рівня; не зменшується розрив між освітянами і роботодавцями, між сферою освіти і ринком праці; сектор вищої освіти не бере на себе ролі лідера у проведенні передових наукових досліджень, які є основою елітної університетської підготовки; рівень автономії вищих навчальних закладів значно нижчий від середньоєвропейського, зокрема у питаннях фінансової самостійності, структури й обсягів підготовки фахівців із вищою освітою. Такі моменти необхідно враховувати при підготовці нових законодавчих актів з питань освіти.

Розглянемо організаційно-педагогічні та світоглядні практики. По-перше, в освітньому процесі, як правило, стало «модним» проводити постійні реформи та «впроваджувати нові методи вдосконалення навчального процесу». Якщо взяти період, для нас відомий із 80-х років минулого століття, то тоді також ставилися конкретні завдання перед педагогами, у тому числі щодо «комуністичного» виховання молоді, і, на диво, учителі й викладачі у своїх звітах «успішно» його виконували. Були й інші подібного плану реформи в освіті і, як бачимо, до якого кінцевого результату усе це призвело. На жаль, подібного роду реформи передбачають як мету наслідування європейських традицій, які у значній мірі, як правило, не є найкращими, про що свідчить світоглядний рівень громадян окремих європейських країн. Водночас, подруге, нині освітянські реформи в основному репрезентують «зверху», без врахування національного досвіду, без конкретного окреслення ролі педагогів як «перших реформаторів», без належного осмислення та обґрунтування з позицій наукової та педагогічної практики доцільності системи задуманих реформаторських заходів, як це було із введенням Болонського процесу. Основну увагу зорієнтовано не на викладача як практика й не на світоглядну й практичну складові навчального процесу, що у першу чергу формують компетентності фахівця, а на використання комп'ютерів, інформаційних технологій, активне поширення дистанційного навчання тощо, що має бути допоміжними і супутніми елементами освітніх новацій, а не їх самоціллю. По-третє, стало не виправданою «панацеєю» на всі випадки навчального процесу використання інформаційних комп'ютерних технологій, а відповідно і технологій його супроводу й оцінювання, зокрема, з використанням «тестів» практично з усіх навчальних предметів. На запитання професору Болонського університету, який викладає менеджмент, як у них проводиться тестування, він коротко відповів: «Як менеджменту виконавця управлінських рішень можна навчити по тестах?». Управлінські рішення – це творчий процес, який передбачає багато різноманітних шляхів вирішення управлінської проблеми, правильність яких підтверджується виключно практикою. А як можна навчити філософії, логіки, релігієзнавства, політології та й інших багатьох предметів?

З іншого боку, означене свідчить про практику мінімізації в навчальному процесі кращих традицій, які існують у національній освітянській системі через те, що, на думку окремих керівників, стало «не модним» використання книги як ґрунтового і системного першоджерела. Ми помиляємось, коли вважаємо, що з появою інформаційних технологій книги, як джерело знань, втрачають своє значення. І коли із вітчизняних та й міжнародних управлінських структур пропонуються «безкоштовні комп'ютерні програми» щодо отримання й передачі знань, то це лише сьогодні безкоштов-

но А завтра, щоб отримати студенту або ж викладачу той або інший інформаційний доступ, необхідно буде платити великі кошти. Для прикладу, у практиці чеських університетів успішно поєднуються обидва шляхи отримання знань, але перевага надається першоджерелу «БОГІНИ-КНИЗІ», або ж роздрукованому першоджерелу з інтернет-матеріалів. Перевага і розуміння того, що робота з першоджерелом «БОГІНЕЮ-КНИГОЮ» – це робота із системним знанням. І коли до нього додати практику, на чому побудовано принципи Болонської освіти, то ми сформуємо висококваліфікованих фахівців своєї справи. Незважаючи на хибні твердження окремих керівників та навіть авторів дисертацій із педагогіки про те, що книга як першоджерело втрачає своє значення, маємо знати: з інформатизацією європейського суспільства в сучасних європейських вищих закладах освіти не перестали бути необхідними такі традиційні джерела інформації, як газети, журнали, не кажучи вже про книги.

Водночас ми призабули, а педагоги, у першу чергу, мають пам'ятати й розуміти, що масова інформатизація навчального процесу може призвести до непередбачуваних наслідків як для учня, так і для студента й майбутнього фахівця, в тому числі й проявитися небезпечною щодо формування стійких світоглядних орієнтирів громадянина, оскільки, як зазначають сучасні науковці, під час такого процесу отримання знань відбувається «ІРРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ» реального «СОЦІАЛЬНОГО» процесу. Випускник реально дуже часто не може мислити й оцінювати різні сфери людського буття, зокрема й політичного. Як наслідок, це веде до маніпулятивних впливів, що стає можливим із-за ірраціонального мислення, відсутності у людини твердих світоглядних переконань. Все це може призводити до появи різних аномальних вчинків, дій, як-от поява такої поведінкової аномалії у соціальному процесі, як «тітушки» тощо. Саме вони в Криму, на Донеччині, Луганщині при поверненні на місця озброювалися, а певна частина громадян, не оцінюючи «соціальну й політичну реальність», а відповідно й небезпеки, у своїх гаслах призивала Росію, хоч і більшість їх (66%), як показували соціологічні дослідження, стверджували, що хочуть жити в Україні.

Відомо, що вихована на суто інформаційних технологіях

людина без ґрунтового гуманітарної складової у навчальному процесі (особливо комплексу філософських дисциплін), досить легко піддається різним маніпулятивним впливам, зокрема й політичним, оскільки у процесі складеної системи освіти великому впливу піддається когнітивна сфера, зв'язана із пізнавальними процесами особистості студента.

З іншого боку, робота з комп'ютером діє практично на всі основні психічні явища: відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, характер, здібності тощо. У попередні, не такі далекі часи, приведені особистісні складові формувалися цілеспрямовано, з орієнтацією на психолого-педагогічні особливості їх використання. Нині в силу новизни проблеми неможливе достатньо повне прогнозування наслідків впливу на особистість інформаційних технологій, сучасних «розвиваючих програм».

На всіх рівнях освіти необхідна наявність гуманітарних компонентів. Суть цього не в засвоєнні готового знання, отриманого з гуманітарних наук, а у формуванні особливого світорозуміння. Перефразовуючи стародавніх греків, проста сукупність знань розуму не навчає – необхідне формування і зміна світогляду від буденного до наукового. Зрозуміло, гуманітарні дисципліни, які викладаються, повинні давати і позитивні знання, але в цьому змісті вони не відрізняються принципово від дисциплін природничо-наукового циклу.

Поєднання гуманітарних компонентів з природничими дисциплінами полягає насамперед у розумінні того, що природничі науки – елементи загальнолюдської культури. Саме усвідомлення останнього дозволяє студентів більш зацікавлено ставитися до тієї чи іншої дисципліни. А оскільки джерелом гуманітарної інформації є текст, то як школа, так і ЗВО повинні насамперед формувати навички користування текстом. Для цього необхідна якісна мовна підготовка в галузі рідної та іноземної мов. Якби нині школа реально взяла на себе завдання навчання мов, то не потрібно було б, як це відбувається тепер, витрачати величезний час на їх засвоєння у ЗВО, і можливо, не так би гостро постала ця проблема свого часу у Криму, де було лише декілька україномовних шкіл, а також на Сході України (наприклад, у Слов'янську в центральній бібліотеці не було жодної книги українською мовою).

Щодо якісного вивчення іноземних мов необхідно

звернутися до практики як минулого, так і сучасного, до національних традицій та досвіду європейських країн. Так, з практики нашого минулого, коли у листі до Г. Сковороди звернувся його учень із питанням, як вивчити грецьку мову, відповідь була короткою: «Необхідно їхати у грецькі поселення», тобто вивчати мову у живому середовищі. Нині багаторівнева європейська система освіти у багатьох країнах передбачає, у переважній більшості, проживання учня, студента, певний час на території країни – носія мови. Зокрема, подібна практика відпрацьована щодо вивчення іноземними студентами української мови, коли вони протягом декількох місяців проживають в Україні.

В сучасних умовах інформаційна революція вимагає від учителя постійного оновлення знань, в основі яких інтеграція науки й педагогічної освіти, що маєтись на увазі, коли говоритись про останнє. Необхідно не забувати педагогічну практичну настанову А.Макаренка, який наголошував, що головним в освітньому процесі виступає ВИХОВАННЯ розвиненої особистості з гуманістичними поведінковими цінностями. Досягнення цього можливе і буде ефективним тільки при наданні фахівцю фундаментальних знань – знань не ірраціонального сприйняття, а раціонального. Раціональне передбачає викладання й освоєння навчальних предметів через їх практичне оволодіння, чого реально вимагає Болонська система освіти (далеко не комп'ютерна): лабораторії, досліди, експерименти – ось що повинно стати основним. Для прикладу, Альфред Нобель не закінчував вищого навчального закладу. Як його, так і його батьків мало цікавив диплом про освіту, але він дуже добре знав філософію, історію. А знання з хімії, отримані ним у лабораторії від відомого російського професора М. Зініна у Петербурзі, стали в нагоді при відкриттях, оскільки у пізнавальному, науково-дослідницькому процесі він особливе значення надавав філософському осмисленню кожного практичного експерименту.

Отже, особливе місце в освітньому процесі належить засвоєнню фундаментальних гуманітарних наук. У зв'язку з цим їх викладання вимагає не мінімізації аудиторних годин у навчальних планах закладів вищої освіти, а їх збільшення. Погодьтеся, якщо не філософія, як любов до мудрості, орієнтована на знання природничих наук, то не було б відомих фундаторів природничих наук, та й самі ці науки не змогли б виникнути. Сучасне наукове мислення не відбулося б без фундаменталізму філософії й природничих знань Аристотеля, середньовічної філософії та філософії Нового часу (філософія Френсіса Бекона, який висловив відому думку «знання – сила») і знаменитої німецької класичної філософії. Нинішня система освіти мінімізує навчальний процес щодо гуманітарної складової, коли на реальне викладання тільки філософії виділяється близько 20 аудиторних годин із 108. Тут необхідно зрозуміти, що без прочитання першоджерел знаменитих філософів, їх системного опрацювання (конспектування), яке неможливе без практики філософських студій, без вдумливого переосмислення світоглядних концепцій розвитку історії людства, мінімізують формування фахівців, які мають тверді світоглядні переконання, вільно, творчо і системно мислять, можуть передбачити соціальне майбутнє, із світоглядом яких важко проводити маніпулятивні дії як політичного, так і соціального характеру тощо. Подібні ризики існують від зменшення кількості аудиторних годин інших предметів подібного спрямування (як релігієзнавство, політологія, соціологія, етика, естетика, логіка, історія, культурологія тощо). Нині помітною є загальна тенденція щодо скорочення аудиторних годин, яка торкається всіх дисциплін та є вагомим чинником значного зниження якості їх освоєння і в цілому якості освіти. Так, логіка в усі періоди соціального розвитку з античного часу до початку ХХ століття викладалася як головний предмет протягом року майже в усіх навчальних закладах. Можливо, це один із аргументів, який пояснює, чому люди, які отримали знання до революції 1917 року, а на Волині до 40-х років минулого сторіччя, як правило, були вихованими громадянами, відомими фахівцями своєї справи, визначними науковцями, дослідниками й патріотами, з високими світоглядними орієнтирами.

Повертаючись до ролі філософії у формуванні світогляду науковця, дослідника, слід привести приклад з історії. Відомо, що Альберт Ейнштейн, не отримавши у Німеччині документа про закінчення гімназії (тобто він її не закінчив), отримав освіту у Швейцарії, водночас згодом став визначним вченим, лауреатом Нобелівської премії. Як зазначається у його автобіографічному описі, зміна його світоглядного підходу до теорії відносності стала можливою тільки після прочитання праці І. Канта «Критика чистого розуму». Отже, на викладання предмету «Філософія» повинно бути значно збільшено кількість аудиторних годин, що забезпечить формування високоосвічених фахівців з твердими світоглядними переконаннями. Оскільки, повертаючись до Канта, існує філософія як особлива наука про вищі цілі людського розуму, що виявляє значення для людини всіх інших видів знання. Тут вона виступає як філософська мудрість. Філософ, що прагне такої мудрості, повинен досягти знання, бо саме воно сприяє досягненню вищих ідеалів людини і людства. Кант формулює основні запитання, на які повинна відповідати філософія: що я можу знати? що я повинен робити? на що я можу сподіватися? що таке людина? І до цього нічого додати...